

Televisie in Portugal: een moeilijke overgang van fascisme naar liberalisme

Tomas Coppens

SAMENVATTING

Dit artikel beschrijft het unieke televisielandschap in Portugal. Televisie begon als een door de staat gecontroleerd instrument van de macht tijdens het fascistisch regime (1926-1974). Het proces van deregulering in de jaren negentig leidde tot een bijzonder concurrentiële omgeving, waarin publieke en private omroepen elkaar bestrijden om adverteerders en kijkers, vooral door middel van geïmporteerde programma's. De publieke omroep RTP heeft moeite met haar afhankelijkheid van de regering en haar rol als publieke dienst. De commerciële omroepen, vooral TVI, worden geconfronteerd met een beperkte reclamemarkt. En het regulerend orgaan heeft geen echte macht om tussen te komen. De toekomst van Portugese televisie is dan ook zeer onzeker.

Trefwoorden: televisie, Portugal, deregulering, commercialisering, concurrentie

Portugal is zonder twijfel een buitenbeentje binnen de Europese televisie-markt. Eerst zorgde 48 jaar fascisme voor een omroepsysteem dat gekenmerkt werd door censuur en een technische en programmatorische achterstand ten opzichte van de andere West-Europese landen. Sinds de Anjer-revolutie van 1974 is Portugal aan een indrukwekkend inhaalmanoeuvre bezig. De liberalisering van het televisielandschap in de jaren '90 leidde ertoe dat de publieke en private omroepen verwickeld raakten in een hevige concurrentiestrijd, waarbij een importproduct, de Braziliaanse telenovela, het belangrijkste wapen is. Verschraving van het aanbod en een onzekere financiële situatie van de omroepen, als gevolg van de te kleine reclamemarkt, kenmerken het huidige televisielandschap. Ook de centrale rol die de Katholieke Kerk heeft in het mediagebeuren, maakt de Portugese situatie uniek. Toch ontsnapt ook Portugal niet aan de toenemende invloed van de Europese Unie en de trends naar regionalisering en internationalisering.

■ HISTORISCH OVERZICHT

De evolutie van de omroep in Portugal onderscheidt zich op verschillende punten van de evolutie van de omroepen in andere West-Europese landen. Dat heeft uiteraard alles te maken met de algemene geschiedenis van het land. Ook die is immers allesbehalve 'West-Europees'. Vandaar dat een korte schets van de recente geschiedenis van het land hier niet misstaat.

De Eerste Republiek en de komst van de eerste radiostations (1910-1926)

Na een zeer turbulente periode werd Portugal op 5 oktober 1910 officieel een republiek. De nieuwe staatsvorm bracht echter geen stabiliteit in het land. Integendeel, Portugal kende in de jaren na de Republikeinse Revolutie zijn meest onstabiele periode. In de eerste 16 jaar van de Eerste Republiek volgden 45 regeringen elkaar op. Militaire coups waren schering en inslag. In 1917-1918 leefde Portugal enkele maanden onder de militaire dictator Sidónio Pais, maar de democratie herstelde zich steeds.

In dergelijk omstandigheden deed het medium radio zijn intrede in Portugal. In 1914 richtten een aantal radioamateurs *Radio Hertz* op in Lissabon. De eerste echte radio-omroep met regelmatige uitzendingen was echter *CTIAA*, dat in 1925 begon uit te zenden.

Het fascistische Portugal en de censuur (1926-1974)

De zoveelste militaire staatsgreep, op 28 mei 1926, bleek wel succesvol te zijn. Generaal Oscar Carmona riep zichzelf uit tot president en vestigde een militaire dictatuur. Om de benarde financiële toestand van het land te verbeteren, bood hij de post van Minister van Financiën in 1928 aan aan een economieprofessor: dr. António de Oliveira Salazar.

Salazar ontpopte zich tot de sterke man van de regering en installeerde in 1933 zijn *Estado Novo*, een fascistisch politiek programma dat de basis vormde voor een burgerdictatuur, waarbij de macht in handen lag van de eerste minister, een post die Salazar vanaf 1932 bekleedde. Om het leger aan de kant van Salazar te houden, bleef de functie van president, het officiële staatshoofd, in handen van het leger.

De belangrijkste principes van de *Estado Novo* waren de eenpartijstaat (União Nacional), het corporatisme, de invloed van paramilitaire organisaties en het sterke politieapparaat (de PIDE, Polícia Internacional e de Defesa

do Estado) dat als voornaamste taak had de politieke tegenstanders te onderdrukken. Eén van de peilers van het beleid was dan ook de censuurpolitiek. Zo moest de hele krant, inclusief advertenties en illustraties, worden voorgelegd aan het Algemeen Bureau voor de Censuur, die een zo goed als onbeperkte macht had om het opstarten van nieuwe kranten te verhinderen, de distributie, import en verkoop van buitenlandse kranten te blokkeren en uitgeverijen de mond te snoeren door hun werken in beslag te nemen. Een krant kon niet verschijnen zonder het opschrift 'Este número foi visado pela Comissão de Censura' (Nobre-Correia, 1997b:39).

Via die censuurpolitiek kon Salazar de media onder controle houden, ook al waren die hoofdzakelijk in private handen. Salazar creëerde een feitelijk duopolie. De media waren in handen van verschillende groepen en personen, maar stonden ofwel onder controle van de Staat, ofwel onder controle van de Kerk. De mediapolitiek van Salazar was niet zozeer gericht op propaganda, maar eerder op het onderdrukken van elk politiek of ideologisch debat, het blokkeren van buitenlandse invloeden en het in slaap wiegen van het verzet tegen het regime.

De private, experimentele radiostations uit de jaren '20 werden in 1930 onder controle van de Staat gebracht. In 1933 werd de *Emissora Nacional de Radiodifusão* (ENR) opgericht als de nationale staatszender. ENR beschikte over drie nationale en vijf regionale netten en bleef reclamevrij tot 1950. De populariteit van ENR was echter bijzonder laag. Private radio's bleven immers toegestaan en begonnen zich aan het einde van de jaren '30 en de jaren '40 te organiseren in ketens, waarvan *Emissores Associados de Lisboa*, *Emissores do Norte Reunidos* en *Rádio Renascença* de belangrijkste waren. Laatstgenoemde keten werd in 1936 opgericht door de Katholieke Kerk en groeide onder Salazar uit tot de radiomarktleader (Noam, 1991: 252). Er is dus nooit sprake geweest van een radiomonopolie in tegenstelling tot de meeste andere West-Europese landen. Maar deze private stations stonden wel onder zeer strikte controle van de Staat. Zo moesten zij de staatsjournaals uitzenden, wat de overheid een de facto monopolie gaf op de informatievoorziening (Nobre-Correia, 1997b:42).

Het medium televisie deed zijn intrede op het hoogtepunt van het Salazarisme. In 1957 begon de *Radiotelevisão Portuguesa* (RTP) met uitzenden. De RTP werd, los van de ENR, in 1955 opgericht als een private NV, waarvan het kapitaal verdeeld werd onder de Staat (60%), een aantal private radiostations (20%) en een twaalfstal banken (20%). De RTP kreeg een monopolie

en beschikte aanvankelijk over één kanaal. In 1968 wordt een tweede kanaal aan RTP toegewezen.

Televisie werd aanvankelijk niet gebruikt als een propaganda-instrument, zoals dat bij andere totalitaire regimes vaak wel het geval is. Televisie had in Portugal dus niet dezelfde functie als in andere, gelijkaardige regimes. Salazar stond vrij onverschillig tegenover het nieuwe medium (Cádima, 1996:37-38). Dit moet gezien worden binnen het specifieke karakter van het Portugese fascisme, dat op een aantal essentiële punten verschilt van andere fascistische regimes. Zo was de macht wel sterk geconcentreerd in één persoon (Salazar), maar die ene persoon was geen charismatische leider, maar eerder wat schuw, en de media werden dan ook niet gebruikt om een persooncultus rond Salazar te creëren. Daarnaast was van mobilisatie van de massa geen sprake in Portugal. Massabijeenkomsten, zoals in nazi-Duitsland, waren in Portugal zeer uitzonderlijk. Ten slotte had ook het Portugese fascisme een uitgesproken nationalistisch karakter, maar dat nationalisme leidde niet tot expansionisme maar eerder tot isolationisme. De media hoefden dus ook geen rol te spelen van mobilisator van het volk.

De onverschillige houding tegenover televisie verandert in het midden van de jaren zestig, wanneer in de Portugese kolonies verzet begint te rijzen tegen het moederland. Pas dan gaat Salazar het medium televisie gebruiken als instrument van de macht en verschijnt hij ook zelf op de buis.

Salazar kwam in 1968 letterlijk ten val. Hoewel hij herstelde van een daaropvolgende hersenoperatie, werd zijn plaats ingenomen door de medearchitect van de *Estado Novo* Marcello Caetano. Salazar stierf in 1970, niet wetende dat hij de macht al twee jaar niet meer in handen had.

Caetano zette de politiek van Salazar gewoon verder. De *PIDE* en de *União Nacional* veranderden van naam en in 1969 kwam (na strikt aan banden gelegde verkiezingen) een aantal vertegenwoordigers van democratische partijen in het parlement terecht. In 1971 werd de preventieve censuur officieel afgeschaft, maar vervangen door een systeem van 'voorafgaandelijke controle', wat in praktijk op hetzelfde neerkwam (Lecluyse, 1987:38). In tegenstelling tot zijn voorganger, had Caetano wel veel belangstelling voor het medium televisie. Vooral het journaal werd in de periode Caetano een belangrijk propaganda-instrument, waarop hijzelf en president Americo Tomás zowat dagelijks te zien waren (Cádima, 1996:53).

Op 25 april 1974 stortte het fascistische regime ineen. Vooral de uitzichtloze koloniale oorlogen die Portugal in Afrika voerde op een moment dat al bijna het hele continent onafhankelijk was, deed de stemming keren bij het leger. Generaal António de Spínola, ex-gouverneur-generaal van Guinee-Bissau, en Generaal Costa Gomes, stafchef van het leger, planden zeer zorgvuldig de revolutie die in 1974 door de MFA (Movimento das Forças Armadas, de Jonge Kapiteins) vreedzaam werd uitgevoerd en bekend werd als de *Anjerrevolutie*.

De omroepen speelden een niet onbelangrijke rol bij de Revolutie. Het waren de private radiostations die het sein gaven voor de Anjerrevolutie door een vooraf afgesproken lied¹ te draaien. De televisieomroep RTP was een van de eerste doelwitten van de revolutionairen en bracht in de eerste dagen van de Revolutie zeer geanimeerde discussies op het scherm (Noam, 1991:253).

Portugal na de Anjerrevolutie: chaos en nationalisering van de media (1974-1986)

De Anjerrevolutie bracht echter geen stabiliteit in Portugal. De periode na de Anjerrevolutie wordt vaak vergeleken met de beginjaren van de Eerste Republiek. Politieke instabiliteit en financiële chaos kenmerkten beide periodes, maar nu waren er bijkomende problemen: de crisis van de wereld-economie en de repatriëring van honderdduizenden landgenoten uit de kolonies, die kort na de Anjerrevolutie onafhankelijk werden.

Spínola werd de eerste president van de Tweede Republiek en liet zich omringen door politieke bannelingen als de communistische leider Álvaro Cunhal en de socialistische voorman Mário Soares. Spínola weigerde echter onafhankelijkheid te verlenen aan Angola en werd in 1974 nog afgezet en vervangen door Costa Gomes. In 1975 ondernam Spínola een poging tot een contrarevolutionaire staatsgreep, maar hij slaagde niet in zijn opzet en vluchtte naar Spanje.

De Anjerrevolutie werd vrij snel een linkse revolutie waarbij communisten en socialisten het voortouw namen. Nationalisaties en landhervormingen werden meteen doorgevoerd, maar toen Cunhal de pas verworven burgerlijke vrijheden aanviel, volgde een breuk tussen gematigd links en radicaal links. Op 25 november 1975 viel de revolutie plots stil, nadat een confrontatie tussen het leger en radicale extreem-linkse commando's twee doden eiste. Het was het enige militaire conflict van de Anjerrevolutie.

Het linkse karakter van de Anjerrevolutie was ook voelbaar in de betrekkingen van de nieuwe machthebbers met de media. De nationale omroepen RTP en ENR kwamen onder communistische controle en het katholieke *Rádio Renascença* werd maandenlang bezet door maoïsten die programma's uit de USSR doorzonden (Noam, 1991:253). Pas op het einde van 1975, na afloop van de Anjerrevolutie, werd een einde gemaakt aan de (extreem)-linkse heerschappij over de media. Toen werd de Anjerrevolutie definitief beslecht in het voordeel van de gematigde krachten en kwam een einde aan de strijd tussen de verschillende linkse fracties, die de media inschakelden in hun strijd om de macht.

Alle media, zowel gedrukte als audiovisuele, werden op dat ogenblik generationaliseerd, op één belangrijke uitzondering na: *Rádio Renascença*, dat in handen was van de machtige Katholieke Kerk. De tot dan private RTP werd een overheidsbedrijf en het staatsmonopolie m.b.t. televisie werd in 1976 in de nieuwe Grondwet ingeschreven. Pas in 1992 werd het grondwettelijk monopolie opgeheven. De generationaliseerde radiostations werden gefusioneerend met de ENR tot de *Rádiodifusão Portuguesa* (RDP), de openbare radio-omroep.

Op 29 november 1979 kreeg de RTP een nieuw statuut, dat de bestaande toestand bestendigde. De omroep kwam officieel onder controle van Parlement en Regering. In het statuut stonden ook bepalingen over pluralisme (o.a. toegang van politieke partijen en vakbond tot de ether), geweld en pornografie, reclame en taken van de RTP (vorming, informatie en promotie van nationale, culturele waarden). Wat ontbrak was de objectiviteit van de berichtgeving (Peyregne, 1990:2). Ter compensatie werd echter een *Conselho da Comunicação Social* opgericht die de onafhankelijkheid van de media moest waarborgen. Voor de pers werd een gelijkaardig orgaan in het leven geroepen. Beide gingen nadien op in de AACCS (cf. infra).

In 1976 werd de gematigde generaal Ramalho Eanes president en werd een Grondwet, gebaseerd op het socialistisch programma, aangenomen. Gedurende zijn ambtsperiode die tien jaar duurde, volgden de regeringen elkaar in snel tempo op. De socialisten onder leiding van Soares en de sociaal-democraten (centrum-rechts) onder leiding van Francisco de Sá Carneiro en Francisco Pinto Balsemão losten elkaar af. Doordat bijna alle media in handen waren van de Staat, had elke politieke machtswisseling meteen ook gevolgen voor het medialandschap. Vooral bij de RTP waren de gevolgen merkbaar. Continue wijzigingen aan de top van de omroep leidden tot chaos en grote financiële problemen.

Deregulering van de omroep (1986-)

In 1986 kreeg Portugal dan toch de stabiliteit die het al zo lang nodig had. Mário Soares werd de eerste burgerpresident sinds 1926 en het land trad toe tot de EG, wat een enorme impuls gaf aan de economie. De regering kwam in 1987 in handen van Aníbal Cavaco Silva, een sociaal-democraat die een zeer liberaal, Thatcheriaans beleid voerde. Deze twee politici bestuurden het land onafgebroken tot 1996.

Onder Cavaco Silva werd de nationalisering van de media teniet gedaan en werd de markt opengegooid voor het privaat initiatief. Alle genationaliseerde kranten werden verkocht en er groeide een consensus tussen de centrum-rechtse PSD en de centrum-linkse PS om de Grondwet te herzien en private omroepen toe te laten.

De druk om private AV-media toe te laten, ontstond in het midden van de jaren '80 en werd onder meer ingegeven door de algemene deregulerings-tendens in West-Europa. Belangrijk was echter ook de interne druk van enkele groepen, niet in het minst van de Katholieke Kerk,² die de media opnieuw in private handen wilden zien. Om de druk te verhogen werden, zowel voor radio als voor televisie, piratenzenders opgericht. Volgens schattingen zouden er in 1988 zo'n 600 vrije radio's actief zijn geweest in Portugal (Noam, 1991:254). In het noorden van Portugal waren in 1989 een vijftal private, lokale televisiezenders actief, die ondanks hun succes door de overheid werden opgedoekt (Peyregne, 1990:4). Een ander element was de toenemende populariteit van de Spaanse omroep TVE, vooral in de grensgebieden.³ In 1989 haalde deze omroep een marktaandeel van 12 procent (Peyregne, 1990:3).

■ KRACHTLIJNEN VAN HET PORTUGESE MEDIABELEID

In het begin van de jaren '90 werd een volledig nieuw juridisch kader geschapen dat het Portugese omroeplandschap zeer drastisch zou veranderen. Op de belangrijkste maatregelen wordt verder dieper ingegaan, maar we zetten hier al de krachtlijnen van het nieuwe beleid uiteen:

- De Grondwet werd gewijzigd zodat concurrentie mogelijk werd. Televisie bleef wel een publieke dienst, maar die dienst kon voortaan worden verleend door publieke én private omroepen.
- De wet van 30 juli 1988 en het decreet van 28 september 1988 bevatten regels voor private radio. In 1989 werden de eerste private radio's officieel erkend.

- Met de Televisiewet van 7 september 1990 en het uitvoeringsbesluit van 1992 werd het monopolie van de RTP de facto doorbroken. De wet omschrijft ook de opdracht voor alle Portugese omroepen en creëerde een kader voor kabel- en satelliettelevisie. In 1991 kwam er ook nog een apart decreet m.b.t. kabeltelevisie.
- Sinds 1 januari 1991 wordt er geen kijkgeld meer betaald, zodat de openbare omroep afhankelijk is van reclame-inkomsten en staatssubsidies.
- In 1991 werd de *Alta Autoridade da Comunicação Social* (AACS) opgericht, een orgaan dat vergelijkbaar is met de Franse Conseil Supérieur de l'Audiovisuel (CSA). Het unieke aan de AACS is echter dat zijn statuut grondwettelijk is vastgelegd.
- In 1992 kreeg de RTP een nieuw statuut, waardoor het een publieke NV werd. Een jaar later werd een beheersovereenkomst gesloten tussen de Staat en de openbare omroep. En in 1997 werd een nieuwe beheersovereenkomst gesloten.

Alta Autoridade da Comunicação Social (AACS)

De AACS is een controleorgaan dat in 1991 in het leven werd geroepen om de nieuwe mediasituatie, waarbij ruimte is voor publieke én private initiatieven, in goede banen te leiden. Het unieke karakter van de AACS is het feit dat zijn statuut en opdracht grondwettelijk (artikel 39) vastliggen. De *Alta Autoridade* kan dus niet zomaar opzij worden gezet.

Wat de functies en bevoegdheden betreft, wordt de AACS vaak vergeleken met de Franse CSA. En hoewel de bevoegdheidsterreinen inderdaad ongeveer gelijk liggen, is er een groot verschil wat de effectieve macht betreft. Ondanks het grondwettelijke statuut heeft de AACS slechts één juridisch bindende bevoegdheid, namelijk met betrekking tot het recht op antwoord. Voor de rest blijft de AACS voorlopig een veredeld adviesorgaan.

De AACS is een onafhankelijk, administratief orgaan bestaande uit 13 leden. De voorzitter is een magistraat, benoemd door de Hoge Raad voor de Magistratuur (*Conselho Superior da Magistratura*). Vijf leden worden aangewezen door het Parlement (volgens evenredige vertegenwoordiging), drie door de Regering en vier leden worden door de overigen gecoöpteerd. De gecoöpteerde leden moeten enige ervaring hebben in de wereld van de media of de cultuur. Ook bij de coöptatie van leden wordt gestreefd naar representativiteit. Er zijn een aantal onverenigbaarheden. Zo kan een lid van de AACS niet werken bij een omroep of persorgaan en mag hij of zij geen leidinggevend mandaat bekleden bij een politieke partij of een vakbond.

Naast de 13 leden beschikt de AACS ook nog over 17 personeelsleden en kan ze ad hoc beroep doen op externe experts (Robillard, 1995:180).

De AACS staat onder controle van de *Assembleia da República*, het Parlement dus, dat jaarlijks de begroting moet goedkeuren. De belangrijkste bevoegdheden staan ingeschreven in de Grondwet, maar nadien werden via gewone wetten de bevoegdheden van de AACS nog uitgebreid (CSA, 1996: 25).

De grondwettelijke bevoegdheden van de AACS zijn:

- De vrijheid van informatie garanderen.
- Het garanderen van de onafhankelijkheid van de media t.o.v. politieke en economische machten, alsook de expressie en confrontatie van verschillende ideeën.
- Recht op antwoord verzekeren.
- Advies geven bij het toekennen van licenties. De AACS draagt kandidaten voor de licenties voor, maar de uiteindelijke beslissing ligt bij de Ministerraad. De Ministerraad kan echter niet kiezen voor een kandidaat die niet door de AACS werd weerhouden. Bij de toekenning van de twee licenties voor private televisie in 1992 weerhield de AACS uiteindelijk drie kandidaten, waaruit de Ministerraad de twee uitverkorenen selecteerde.
- Advies geven bij de aanstelling van informatiedirecteurs bij de Staat en bij overheidsinstellingen.

De wettelijke bevoegdheden van de AACS zijn:

- Aanbevelingen doen inzake mediabeleid.
- Ontvangen en controleren van klachten. De AACS krijgt maandelijks tientallen klachten over het niet respecteren van waarheidsgetrouwe berichtgeving, recht op antwoord, toegang tot informatie, en dergelijke, maar kan ook optreden zonder voorafgaande klacht.
- Controleren van opiniepeilingen.

De sanctionerende bevoegdheden van de AACS zijn echter niet goed uitgewerkt, zodat de AACS een controleorgaan is zonder wapens. Enkel het recht op antwoord kan door de AACS juridisch afgedwongen worden.

Het belangrijkste orgaan inzake mediabeleid blijft dus de Ministerraad, die via de adjunct-minister (staatssecretaris) de voogdij uitoefent over de omroepen. De Ministers benoemen de vijf leden van de Raad van Bestuur van

RTP en hebben het laatste woord bij het toekennen en eventueel intrekken van een licentie (Robillard, 1995:178).

De doorbreking van het RTP-monopolie en het nieuwe wettelijk kader

Het huidige wettelijk kader voor de televisie vindt zijn oorsprong in de Televisiewet van 7 september 1990 en het uitvoeringsbesluit van februari 1992, waarmee het monopolie van de openbare omroep RTP werd doorbroken. De wet bepaalde dat Portugal over vier etherkanalen kon beschikken, waarvan twee, via de RTP, in publieke handen en twee in private handen. Eerder veranderde de Constitutionele Regering van Cavaco Silva al artikel 38 van de Grondwet zodat private omroepen mogelijk werden.

Er werden twee kanalen toegekend aan het private initiatief. Verschillende kandidaten dienden zich aan (Peyregne, 1990:5):

- *Sociedade Independente da Comunicação* (SIC): een groep onder leiding van ex-premier en uitgever Francisco Pinto Balsemão met een aanzienlijke participatie van de Braziliaanse mediareus Globo.
- *Televisão Independente* (TVI): een groep die onrechtstreeks in handen was van de Kerk. Aandeelhouders waren immers *Rádio Renascença*, de Katholieke Universiteit van Lissabon en een aantal katholieke nevenorganisaties.
- TV-1, een project van ex-RTP-directeur Proença de Carvalho en de mediagroep *Presselivre*.
- TV Nova met als voornaamste partners de uitgevers van de krant *O Público* en de Franse commerciële omroep TF1.
- TV Gest van de krantengroep PEI en de financiële holding Invesmedia.
- Canal 3 van Robert Maxwell en een reeks Portugese investeerders.
- TV Norte: een piratenzender uit Porto.
- Caminho: een initiatief van de Communistische Partij, ...

Uiteindelijk weerhield de AACS drie kandidaten: SIC, TVI en TV-1. De Regering kende een licentie toe aan SIC en TVI. Aan die licenties zijn drie soorten voorwaarden verbonden (Robillard, 1995:179):

- *procedurale voorwaarden*: de kandidatuur moet op tijd worden ingediend, de omroep moet in het hele land te ontvangen zijn, ...;
- *wettelijke voorwaarden*: een licentie kan enkel worden toegekend aan een NV, die het verzorgen van televisieprogramma's als enige doel heeft; er moet een startkapitaal zijn van minstens 2,5 miljard Esc. (500 miljoen BEF); maximum 25% van de aandelen van de NV mag in handen zijn van één en dezelfde aandeelhouder en maximum 15% mag in buitenlandse

handen zijn. Deze laatste bepaling wordt inmiddels door TVI overtreden. De Katholieke Kerk verloor een aantal jaren geleden immers haar greep op de omroep, waarvan 45% in buitenlandse handen viel (CSA, 1996:24);

- *programmatorische voorwaarden*: er is een minimum aantal zenduren per dag, er moeten bepaalde quota inzake Europese producties worden gerespecteerd (cf. infra),...

Alle omroepen zenden uit via de ether, aangezien de kabelpenetratie op dit ogenblik nog bijzonder laag ligt. Pas in 1991 kwam er een wettelijk kader voor kabeldistributie en werden de eerste pilootprojecten opgestart in Funchal (Madeira) en Évora door de kabelmaatschappij *TV Cabo*, dat (via Portugal Telecom) in handen is van de Staat, die op die manier een monopolie had inzake kabeldistributie. *TV Cabo* is inmiddels actief in negen regio's en heeft slechts in één regio concurrentie te dulden. In mei 1996 waren 100.000 gezinnen aangesloten op de kabel (Nobre-Correia, 1997a:193), tegen eind 1998 zouden dat er anderhalf miljoen moeten zijn. De satellietpenetratie ligt beduidend hoger,⁴ maar de enige Portugese omroep die via de satelliet uitzendt, is de wereldomroep *RTP Internacional*.

De deregulering in Portugal verliep volgens Traquina (1995:237) echter ongecontroleerd. De deregulering ging niet, zoals in bijvoorbeeld Frankrijk of Groot-Brittannië, gepaard met strengere regels inzake eigen producties of de import van buitenlandse programma's. Er zijn immers geen bepalingen inzake het uitzenden van Portugese films, noch over het aanbieden van een evenwichtige programmatie. Andere bepalingen zijn vaag en de controle laat bovendien te wensen over.

De opdracht van de Portugese omroepen

De opdrachten voor de Portugese omroepen verschillen weinig of niet van de opdracht van andere West-Europese omroepen. De Televisiewet van 1990 omschrijft duidelijk de opdracht voor alle Portugese televisiestations, zowel openbaar als privaat (Traquina, 1995:225-226):

- promotie en verdediging van de nationale, culturele waarden;
- bijdragen tot de vorming van een kritische geest en het stimuleren van creativiteit en vrijheid van expressie;
- bijdragen tot de ontspanning en de educatie van het volk.

Informatie, ontspanning, cultuur en educatie zijn dus de centrale taken van de omroepen. Volgens de nieuwe statuten van de RTP heeft de openbare omroep ook als taak de Portugese film- en audiovisuele industrie financieel

te ondersteunen. Deze bepaling is echter vrij vaag. Duidelijke quota, bijvoorbeeld inzake het uitzenden van Portugese films, zijn er niet. Daarnaast heeft de overheid echter een aantal zeer specifieke bepalingen ingevoerd, die vaak verder gaan dan in andere West-Europese landen. Zo zijn pornografische programma's verboden; mogen programma's niet aanzetten tot geweld, misdaad of schendingen van vrijheden en fundamentele mensenrechten; mogen programma's de vorming van minderjarigen niet negatief beïnvloeden en mogen programma's met gewelddadige of erotische scènes niet uitgezonden worden voor 22 uur (CSA, 1996:29). Ter vergelijking: laatstgenoemde bepaling bestaat ook in Groot-Brittannië, maar daar ligt de grens op 21 uur. De AACS moet erop toezien dat deze bepalingen worden nageleefd.

Ook het uitzenden van reclame is aan bepaalde voorwaarden gebonden. Reclame moet visueel en auditief duidelijk gescheiden worden van de andere programma's. Reclame mag maximum 15 procent van de gemiddelde dagelijkse zendtijd in beslag nemen en maximum 20 procent per uur. Programma's onderbreken mag, maar enkel bij 'natuurlijke pauzes' of bij films (één onderbreking per 45 minuten). Er moet minstens twintig minuten zijn tussen twee reclameblokken. Religieuze programma's mogen nooit worden onderbroken. Politieke programma's (inclusief nieuws) en kinderprogramma's mogen niet onderbroken worden, indien ze niet langer duren dan dertig minuten. Aangezien de hoofdjournaals doorgaans 40 tot 45 minuten duren, worden ze wel onderbroken, iets wat vrij uitzonderlijk is in West-Europa. Verder is er een verbod op het gebruik van subliminale technieken en mag er geen reclame worden gemaakt voor politieke organisaties, medicijnen die enkel op voorschrift te verkrijgen zijn, pornografisch materiaal en tabak. Reclame voor alcohol is enkel verboden tussen 7 uur en 21.30 uur. Verder zijn er nog bijkomende regels inzake reclame waarin kinderen voorkomen. Zo moet bijvoorbeeld het product iets met kinderen te maken hebben en mag het kind niet worden getoond in gevaarlijke omstandigheden. Voor de naleving van de reclameregels is de AACS niet bevoegd. Hier is het controleorgaan de Raad voor Reclame en het Instituut voor de Consument (*Instituto do Consumidor*), dat ook bevoegd is voor de regels inzake sponsoring (CSA, 1996:33-35).

Sponsoring is toegelaten in Portugal, maar uiteraard ook aan bepaalde voorwaarden verbonden. Zo mag sponsoring niet binnen een programma worden uitgezonden, mogen nieuws en politieke programma's niet worden gesponsord en mogen tabaksfabrikanten en farmaceutische bedrijven niet sponsoren (CSA, 1996:39-40).

■ STRUCTUUR VAN HET PORTUGESE TELEVISIELANDSCHAP

De drie televisieomroepen

RTP is een publieke NV (net zoals de nieuwe VRT in Vlaanderen), die een (hernieuwbare) vergunning van 15 jaar krijgt om uitzendingen te verzorgen. RTP sluit met de regering ook een beheersovereenkomst af. De eerste beheersovereenkomst werd gesloten in maart 1993. De centrale bepaling van die overeenkomst is dat de RTP een rol als publieke dienst krijgt en daarvoor beschikt over twee netten. In ruil kan de openbare omroep subsidies krijgen vanwege de Staat. RTP wordt geleid door een Raad van Bestuur, bestaande uit vijf leden, die allen worden benoemd door de Regering. De Raad stelt op haar beurt twee netmanagers aan en heeft ruime bevoegdheden inzake programmatie. Een tweede belangrijk orgaan binnen de RTP is de *Conselho de Opinião* (Opinieraad), dat 34 leden kent en representatief is samengesteld. De Opinieraad geeft advies inzake het algemeen programmabeleid, grote financiële investeringen, en dergelijke (Robillard, 1995:178). De Opinieraad was de enige echte vernieuwing in het organigram van de RTP, na de hervorming in 1992. Traquina (1995:227) noemt de nieuwe statuten van de RTP dan ook een 'cosmetic face-lift', die de greep van de politiek op de openbare omroep moet verdoezelen. Het klopt inderdaad dat de regerende partij, zowel via de organisatiestructuur als via de financiering, een grote druk kan uitoefenen op de openbare omroep. Sinds de PS opnieuw aan de macht is, klaagt de grootste oppositiepartij PSD er trouwens over dat ze onvoldoende aan bod komt op de RTP. In 1996 diende de PSD zelfs klacht in bij de AACS, die de oppositie gedeeltelijk gelijk gaf en de openbare omroep nog eens wees op haar plichten inzake objectieve berichtgeving.

SIC wordt geleid door ex-premier Francisco Pinto Balsemão, die via zijn holding Soincom (een dochter van Controjornal) 25% van de aandelen in handen heeft. De Braziliaanse mediagroep Globo heeft 15% en Lusomundo had 12%, maar verkocht die al in 1992 door aan twee Portugese banken. Vooral de participatie van Globo, één van de grootste producenten van telenovelas, is belangrijk voor SIC.

TVI is een private onderneming die aanvankelijk volledig werd gecontroleerd door organisaties die banden hadden met de Katholieke Kerk. CLT en het Spaanse Antena 3 hadden kleinere participaties. Door die dominantie van de Kerk kreeg TVI ook een eigen profiel mee. Zo is het aandeel reli-

gieuze programma's op TVI ongewoon hoog voor een commerciële omroep en streefde TVI ernaar 'niet-gewelddadige' programma's uit te zenden (CSA, 1996:15). Op die manier slaagde TVI er echter nooit in om bij het publiek en bij de adverteerders hoge marktaandelen te halen, waardoor de verliezen zich opstapelden. Na een reeks kapitaalsverhogingen en -verschuivingen verloor de Kerk controle over de omroep. In 1996 deden onder meer de Portugese en Franse mediagroepen Lusomundo en TDF hun intrede als aandeelhouders. De filosofie van TVI werd dan ook bijgestuurd, waardoor programma's als 'The X-files' en Bruce Lee-films tegenwoordig ook op de 'niet-gewelddadige' omroep te zien zijn. In 1997 deed de alliantie tussen de Portugese groep SOCI (eigenaar van onder andere *Rádio Comercial*) en de internationale mediagroep SBS zijn intrede in het kapitaal van TVI, waardoor de Kerk opnieuw aan invloed verloor.

De belangrijkste mediagroepen en de macht van de Katholieke Kerk

Net zoals in de meeste landen wordt ook het Portugese medialandschap beheerst door een aantal grote mediagroepen, waarvan de meeste belangen hebben in pers, radio én televisie. Naast een aantal private mediagroepen heeft uiteraard de Staat heel wat mediabelangen. Uitzonderlijk is echter de zeer sterke positie van de Katholieke Kerk, die zich via allerlei nevenorganisaties heeft ontpopt tot één van de grootste mediamoguls van Portugal.

De belangrijkste mediagroepen zijn (Nobre-Correia, 1997a:191):

- De Staat: is eigenaar van de nationale radio-omroep RDP en de nationale tv-omroep RTP. Bovendien heeft de Staat via een dochteronderneming van RTP ook een aantal televisiebladen in handen. Via *Portugal Telecom* heeft de Staat ook *TV Cabo Portugal* in handen, de kabelmaatschappij die slechts in één regio een concurrent heeft.
- De Rooms-Katholieke Kerk: bezit *Rádio Renascença*, de grootste concurrent van RDP, en had via allerlei verenigingen ook de commerciële televisie-omroep TVI in handen. In 1994 verloor de Kerk echter de controle over TVI. Verder bezit de Kerk talloze lokale radiostations en regionale dag- en weekbladen.
- Controjornal: is de groep van ex-premier Francisco Pinto Balsemão en de grootste aandeelhouder van de grootste commerciële televisieomroep SIC. Verder is de groep vooral actief in de printmedia met de krant *A Capital*, het weekblad *Expresso* en verschillende vakbladen.
- Lusomundo: heeft de dagbladen *Jornal de Notícias* en *Diário de Notícias* in zijn groep, alsook de radioketens TSF, *Rádio Radical* (het vroegere NRJ

Energia) en XFM. Lusomundo bezit ook de helft van de aandelen van *Bragatel*, de enige kabelmaatschappij die tot nu toe de concurrentie met *TV Cabo* aandurfde. In 1996 werd Lusomundo tevens aandeelhouder van TVI.

- Presselivre: is eigenaar van de radioketens *Rádio Comercial* en *Rádio Nostalgia* en van de krant *Correio da Manhã*.

De hoge graad van cross-ownership valt meteen op. Dit is overigens ook helemaal niet aan banden gelegd. Verder valt natuurlijk de sterke positie van de Kerk op. De Kerk verkreeg ten tijde van Salazar al een bevoorrechte mediapositie en staat nog zo sterk dat niemand er durft aan te raken. Zelfs de linkse revolutionairen niet. Zij nationaliseerden alle media, behalve *Rádio Renascença*, dat nochtans ten dienste had gestaan van het Salazarisme. De Kerk maakte in 1982 het voornemen bekend om met een eigen televisie-omroep te starten. Aanvankelijk werd het plan uitgedacht om RTP 2 te privatiseren en aan de Kerk toe te kennen, en daarnaast nog één publiek en één privaat kanaal te laten bestaan, omdat de reclamemarkt te klein werd geacht voor vier reclamewervende netten. De Kerk kreeg voor dit voorstel de steun van verschillende sociaal-democratische parlementsleden, die op dat moment de meerderheid vormden. De PSD stemde uiteindelijk, na een fikse interne ruzie, tegen dit voorstel. Cavaco Silva probeerde nog een compromis uit te werken en wou de Kerk een deel van de zendtijd van RTP 2 geven, maar de Kerk nam daar geen genoegen mee (Regourd, 1992:136-137).

Uiteindelijk werd gekozen voor twee publieke en twee private netten. Nog voor de uiteindelijke licenties echter werden toegekend, zou er een deal geweest zijn tussen de Kerk en de regerende PSD om de twee licenties toe te kennen aan de Kerk en aan ex-premier Pinto Balsemão van de PSD, waardoor andere kandidaten geen echte kans kregen (Noam, 1991:254).

Regionalisering versus internationalisering

In de Grondwet van 1976 worden twee autonome gebieden erkend: de Azoren en Madeira. Beide archipels, bestaande uit respectievelijk negen en twee eilanden in de Atlantische Oceaan, beschikken over ruime bevoegdheden. Enkel defensie, buitenlandse zaken en onderwijs zijn nog centrale bevoegdheden. Voor de andere materies zijn de autonome gebieden zelf verantwoordelijk. Ze beschikken daarvoor over een eigen regering en verkozen parlement.

De regionale centra van de publieke omroep voor deze twee gebieden beschikken dan ook over autonomie op het gebied van organisatie, financiering en programmatie. Buiten deze twee aparte regionale RTP-omroepen is

de enige regionalisering bij de nationale omroepen het RTP-productiecentrum in Porto (°1989), dat ongeveer twintig procent van de programma's op de openbare omroep produceert. Het gaat hier echter niet om regionale programma's, maar om nationale uitzendingen (Cádima, 1995:166).

RTP Madeira begon regelmatig uit te zenden in 1972. Aanvankelijk zond de omroep vier uren per dag uit tijdens de week en acht uren op zaterdag en zondag. Het regionale station bracht toen geen eigen programma's. Het nieuws van de nationale RTP werd met een dag vertraging uitgezonden, voorzien van commentaar door een lokale nieuwsanchor. De eerste eigen programma's kwamen er pas in 1976. In 1980 verwierf *RTP Madeira* de autonomie. Er werd zwaar geïnvesteerd in zendapparatuur (waardoor in 1984 al 96% van de inwoners *RTP Madeira* kon ontvangen), opleidingen, een nieuw productiecentrum en ENG-units. *RTP Madeira* werkt nu met een honderdtal personeelsleden en zendt 14 uren per dag uit tijdens de week en 15 uren per dag tijdens het weekend. In 1992 was ongeveer 10% van de programma's van eigen makelij (vooral nieuws), de rest bestond uit programma's die op het vasteland worden uitgezonden op RTP 1 en RTP 2 (Cádima, 1995:167).

RTP Açores zond voor het eerst uit in 1975: 2 uren per dag tijdens de week en 6 uren op zaterdag en zondag. Vanaf 1977 maakte *RTP Açores* ook eigen programma's. Met de komst van de autonomie in 1980, drong ook hier de professionalisering door. Een aantal documentaire- en fictiemakers gaven de Azoriaanse televisie groot aanzien door prijzen te winnen op binnen- en buitenlandse festivals. *RTP Açores* zendt nu 14 uren per dag uit tijdens de week en 15 uren per dag tijdens het weekend. Deze regionale omroep maakt minder eigen programma's (ca. 6% van de output) dan *RTP Madeira*. *RTP Açores* maakt ook het programma *Notícias dos Açores* dat wekelijks wordt uitgezonden door Portugeestalige omroepen in de Verenigde Staten en Canada, waar veel Azoriaanse emigranten verblijven (Cádima, 1995:168).

Wat regionalisering betreft, blijft het daarbij. Er is nochtans een wettelijk kader voor private, regionale televisie en er zijn al verschillende kandidaten geweest om een licentie te bekomen, maar elke poging draaide tot nu toe op niets uit. Wel wordt verwacht dat de regionalisering de komende jaren in de media zal doordringen. Zo eisen de regeringen in Madeira en op de Azoren een tweede publiek kanaal, zoals de wet dat trouwens voorschrijft (Cádima, 1995:170). Aan die eis werd in 1996 enigszins tegemoetgekomen door RTP 1 voortaan te laten uitzenden in de archipels naast het plaatselijke RTP-station. Daarnaast zijn er al sinds 1992 plannen om ook het vasteland te regio-

naliseren. Concreet zou continentaal Portugal opgesplitst worden in negen autonome regio's. De verwachting is dan ook dat de RTP evenveel regionale stations zal moeten oprichten. Eens de regionalisering van Portugal voltooid is, zouden ook private regionale televisiestations een kans krijgen.

Naast de tendens tot regionalisering is er ook die van de internationalisering. De Portugese taal en cultuur werd immers via kolonisatie verspreid over de hele wereld. Sinds 1996 zijn de Portugeestalige landen trouwens verenigd in de *Comunidade dos Países da Língua Portuguesa* (CPLP), een soort Portugees Gemenebest. De RTP heeft dan ook als taak de band tussen Portugal en de andere landen van het Gemenebest aan te halen. Het belangrijkste middel daartoe is de wereldomroep *RTP Internacional*. Deze omroep, afgekort tot RTPi, begon op 10 juni 1992 met uitzenden. De programmatie bestaat uit een selectie van programma's van RTP 1, RTP 2, RTP Madeira en RTP Açores. RTPi heeft een publiek van 30 miljoen kijkers. Voor de doorgifte van RTPi in de vroegere kolonies deed de omroep vaak een beroep op plaatselijke omroepen. Die samenwerking mondde in 1996 uit in het opstarten van een nieuw kanaal, *RTP África*, dat uitzendt in de PALOP-landen (*Países Africanos da Língua Oficial Portuguesa*) Angola, Mozambique, Guinee-Bissau, Cabo Verde en São Tomé e Príncipe. RTP África begon op 7 maart 1997 uit te zenden via RTPi en kreeg op 7 januari 1998 een eigen kanaal. Ten slotte heeft de RTP ook al een tijdje plannen om met een *RTP Brasil* te starten.

De interesse van de RTP voor het buitenland was overigens niet nieuw. De Portugese openbare omroep is de initiatiefnemer voor de bijeenkomsten van de Portugeestalige omroepen, die sinds 1988 regelmatig plaatsvinden, en hielp omroepen opstarten in Guinee-Bissau in 1989, en in Mozambique, São Tomé e Príncipe en de Kaapverdise eilanden in 1991. De RTP organiseert sinds 1990 trouwens ook cursussen rond televisieproductie voor aspirant-producenten in de PALOP-landen.

■ HET FINANCIERINGSPROBLEEM: VEEL NETTEN, WEINIG GELD

Sinds 1 januari 1991 bestaat geen kijkgeld meer, enkel nog luistergeld. De omroepen worden dus gefinancierd uit commerciële middelen (alle omroepen) en staatssubsidies (enkel voor de openbare omroep). Het systeem van staatssubsidies werd al meermaals door de grootste commerciële omroep SIC aangeklaagd, zelfs tot op het Europese niveau, omdat het tot concurren-

tiEVERVALSING zou leiden, maar SIC werd keer op keer in het ongelijk gesteld door nationale en Europese instanties.

Reclame vormt echter wel de hoofdbrok van de inkomsten van de openbare omroep RTP. In 1994 haalde RTP voor 22 miljard Esc. (4,5 miljard BEF) aan reclame-inkomsten binnen, tegenover 7,5 miljard Esc. aan staatssubsidies (CSA, 1996:17). Nu haalt de openbare omroep dus drie keer zoveel middelen uit reclame dan uit publieke inkomsten. In 1988 was dat slechts dubbel zoveel. Toen bedroegen de reclame-inkomsten immers 11 miljard Esc., leverde het kijkgeld 5 miljard op en gaf de overheid 1,5 miljard aan staatssubsidies (Cádima, 1995:165). In 1984 haalde de RTP ongeveer evenveel inkomsten uit kijkgeld (2,8 miljard) als uit reclame (2,6 miljard) (Peyregne, 1990:4). Ondanks de stijging van de reclame-inkomsten kampt de RTP, zoals vele West-Europese openbare omroepen, met financiële problemen, vooral als gevolg van hoge personeelskosten. RTP had in 1994 ongeveer 2.400 personeelsleden, waarvan een groot deel in vast dienstverband (CSA, 1996:17). Om tegemoet te komen aan de precaire financiële situatie van de RTP besliste de regering eind 1996, ter gelegenheid van de nieuwe beheersovereenkomst, om in de periode 1997-2000 100 miljard Esc. toe te kennen aan de openbare omroep. Het belangrijkste argument daarvoor is, naast de financiële zorgen van de RTP, het feit dat de Portugese overheid het minste geld besteedt aan de openbare omroep van alle landen van de Europese Unie. In ruil moet de RTP 800 personeelsleden afdanken.

De commerciële omroepen, SIC en TVI, zijn volledig aangewezen op inkomsten uit commerciële middelen, vooral reclame en sponsoring. In 1994 haalde SIC 14 miljard Esc. (ca. 3 miljard BEF) aan reclame-inkomsten binnen, een verdubbeling in vergelijking met 1993 (CSA, 1996:15). Maar de reclamemarkt in Portugal is beperkt en het aantal omroepen dat reclame uitzendt, is te groot. Vooral TVI is daar het slachtoffer van. Met een marktaandeel van nog geen vijftien procent, wat ver onder de verwachte 25 procent ligt, is het station pas leefbaar indien de Portugese reclamemarkt fors zou groeien. Een jaarlijkse groei van 2 à 3 procent volstaat voorlopig niet om van TVI een rendabel bedrijf te maken. De critici die voorspelden dat de Portugese reclamemarkt te klein zou zijn voor vier omroepen, lijken dus gelijk te krijgen.

■ PROGRAMMATIE: VEEL NETTEN, WEINIG VARIATIE

Portugezen behoren tot de zwaarste kijkers van Europa. De gemiddelde kijkduur ligt er op 250 minuten (meer dan 4 uren!) per dag (CSA, 1996:17).

Wie Portugal kent, zal echter niet verrast zijn door deze cijfers, wetende dat in zowat elk café en restaurant de televisie bijna continu aanstaat. Vóór de komst van private televisie in 1992 haalde het eerste net van RTP in 1990 een marktaandeel van ongeveer zeventig procent en RTP 2 van rond de dertig procent (Regourd, 1992:141). Na de komst van de commerciële omroepen vielen de beide openbare netten uiteraard ver terug. Aanvankelijk bleef de schade nog beperkt, maar sinds 1995 moet de openbare omroep in de strijd om de kijkcijfers SIC laten voorgaan. Sinds juni van dat jaar is het marktaandeel van SIC constant hoger dan dat van RTP 1 (IP, 1995:247) en veel hoger dan de 30 procent die Pinto Balsemão vooropstelde.

Tabel 1: Marktaandelen televisie (1994-1997)

	1994	1995	1996	1997
RTP 1	46,9%	38,5%	32,6%	33,0%
RTP 2	9,8%	6,4%	6,5%	5,6%
SIC	28,6%	41,3%	48,6%	49,3%
TVI	14,7%	13,8%	12,3%	12,0%

Bron: RTP-Sv. Estudos e Audiências

Profielen van de netten: verschraving van het aanbod

Volgens de beheersovereenkomst van 1993 is RTP 1 een generalistische zender, terwijl RTP 2 een meer cultureel profiel meekreeg. Zoals bij vele West-Europese openbare omroepen betekent dit dat RTP 1 de concurrentie aangaat met de commerciële omroepen door vooral populaire programma's uit te zenden, en dat RTP 2 een complementair net wordt, waar meer plaats is voor cultuur, educatie en uitzendingen voor doelgroepen.

De vrij commerciële programmatie van RTP 1, die onder meer blijkt uit het grote aanbod telenovelas, is voor een deel het gevolg van de aanhoudende klachten van concurrent SIC over de staatssubsidies die de openbare omroep ontvangt. Omdat RTP vreesde dat die staatssubsidies op termijn zouden wegvallen (cf. supra) - laat ons immers niet vergeten dat de voorzitter van de SIC een ex-premier van de PSD is - is de omroep op het eerste net steeds commerciëler gaan programmeren, om zo het belang van de subsidies in de inkomstenstructuur terug te schroeven.

SIC heeft, via gerechtelijke weg, ook een invloed gehad op de programmatie van RTP 2. SIC vond namelijk dat het tweede net zich niet voldoende hield aan de culturele opdracht die het in de beheersovereenkomst van 1993 had

meegekregen, en diende daarom klacht in tegen de openbare omroep. Voor het Hof van Beroep kreeg de commerciële omroep in april 1994 gedeeltelijk gelijk. Het Hof stelde dat RTP 2 zich aan de overeenkomst moet houden en dus culturele en educatieve programma's moet uitzenden, maar dat sluit niet uit dat ze daarnaast ook programma's mogen brengen voor een groter publiek (CSA, 1996:14). Enkel RTP 2 onderscheidt zich dus nog enigszins van de rest. Ook al omdat dit net verplicht is zendtijd te verlenen aan verschillende ideologische en religieuze stromingen. Artikel 40 van de Portugese Grondwet stelt immers dat politieke partijen, vakbonden en beroepsorganisaties toegang moeten krijgen tot de zendtijd van de publieke omroep.

Bij de start van SIC, op 6 oktober 1992, lag de nadruk inzake programmatie op informatie, series, ontspanning en film, en was er dus een vrij grote variatie. Vooral onder druk van de Braziliaanse aandeelhouder Globo is het aanbod echter steeds eenzijdiger geworden, met, zeker in prime-time, een grote dominantie van soaps en shows. In de concurrentiestrijd met de openbare omroep werd door SIC een nieuw wapen ingezet: de telenovela (cf. infra). Voor Globo kwam deze strategie bijzonder goed uit, aangezien deze mediagroep één van de belangrijkste leveranciers is van dergelijke series.

Ondertussen zijn er dus nauwelijks nog programmaverschillen tussen RTP 1, SIC en TVI. Zeker in prime time is dat het geval. Tegenprogramma's is trouwens het belangrijkste wapen van SIC, waar men het principe huldigt: 'jornal contra jornal, telenovela contra telenovela'.

Traquina (1995) analyseerde gedurende één week in 1993 de programmatie van de vier omroepen en kwam tot de conclusie dat RTP de meeste aandacht had voor ontspanning en SIC voor informatie. Bij de studie van Traquina zijn grote vraagtekens te plaatsen, vooral bij de representativiteit van deze ene week programmatie. Toch geeft hij hiermee enige indicatie dat de programmatie van de Portugese omroepen weinig variatie vertoont; bij elke omroep nemen de series het grootste aandeel in. De aandacht voor culturele programma's en kinderprogramma's is bedroevend laag. Ook Nobre-Correia (1997b:44) noemt de programmatie van de Portugese omroepen 'médiocre'. Prime time wordt beheerst door reality shows en Latijns-Amerikaanse telenovelas en in het nieuws is er een overdreven aandacht voor faits divers.

Het ontbreken van een eigen televisie-industrie en de import van telenovelas

Eén van de grote problemen waar de Portugese omroepen mee te maken hebben, is het ontbreken van eigen fictie (Nobre-Correia, 1997b:46). De meeste fictie op de Portugese omroepen is van Latijns-Amerikaanse (vooral Braziliaanse) en Noord-Amerikaanse oorsprong. De Portugese commerciële omroepen waren in hun beginstadium op dergelijke fictie aangewezen, omdat een degelijk uitgebouwde programma-industrie volstrekt afwezig was in Portugal. Het succes van de telenovelas deed het aandeel van deze geïmporteerde programma's echter nog toenemen, ook op de openbare omroep, zodat een eigen programma-industrie helemaal geen kans meer maakte. Zo lang de kijker de Amerikaanse import blijft lusten, zal de eigen programma-industrie niet meer uit deze negatieve spiraal komen. Portugese programma's vinden bovendien nauwelijks hun weg naar het buitenland, zelfs niet naar andere Portugeestalige landen, en coproducties zijn eveneens zeldzaam. Enkel met de Franse omroepen wordt sporadisch een coproductie opgestart.

Nochtans zijn er, naast de Europese Richtlijn Televisie zonder Grenzen, een aantal nationale quota opgelegd. Zo bepaalt de Televisiewet van 1990 dat 30% van de programma's van Portugese oorsprong moet zijn en 40% Portugeestalg moet zijn. Die quota worden niet echt gerespecteerd (CSA, 1996:19), al hebben de omroepen zich geëngageerd om dat in de toekomst wel te doen. Wel is er ondersteuning vanwege de omroepen voor de Portugese filmindustrie.⁵ De Europese quota stuiten echter op verzet van de omroepen en dan vooral op verzet van Pinto Balsemão. De SIC-voorzitter is een fervent tegenstander van de quota, omdat de Portugese cultuur veel meer aansluit bij de Braziliaanse dan bij pakweg de Zweedse of Finse cultuur (Contamine et al., 1997:148).

De telenovelas zijn het belangrijkste wapen geworden in de concurrentiestrijd tussen de verschillende omroepen. In 1996 waren 48 van de 50 meest bekeken programma's van dat jaar Braziliaanse telenovelas. Een studie van Meers (1997:63) naar de aanwezigheid van telenovelas op 48 publieke en 23 commerciële Europese omroepen toonde aan dat de Portugese omroepen de meeste telenovelas uitzenden. RTP en SIC zenden, volgens de studie waarin Italië echter ontbreekt, samen 34 procent van alle Latijns-Amerikaanse telenovelas in Europa uit. Een andere studie, over de import van buitenlandse fictie in 18 Europese omroepen, toont aan dat gemiddeld 2,9 procent van alle geïmporteerde fictie van Braziliaanse afkomst is. Bij RTP 1 ligt dit per-

centage echter op 18,4 procent en bij RTP 2 op 15,6 procent (Biltreyst, 1996:23).

Niet alleen de aanwezigheid, maar ook de impact van de telenovelas is bijzonder groot. Men spreekt al van een 'verbrazilianisering' van de Portugese cultuur. Typisch Braziliaanse woorden behoren voortaan tot het dagelijkse taalgebruik en een spellingsaanpassing, waardoor de Portugese spelling meer gelijkenissen zou vertonen met de Braziliaanse, werd op het nippertje vermeden.

■ CONCLUSIES

Twee belangrijke problemen kenmerken het huidige Portugese televisielandschap: de grote import van buitenlandse programma's en de onzekere financiële toestand van de omroepen.

Het eerste probleem werd eerder al empirisch aangetoond door een reeks onderzoekers (Biltreyst, 1996; Meers, 1997) en behoeft verder dus weinig commentaar. Het argument van de grootste commerciële omroep, SIC, tegen het opleggen van Europese quota is natuurlijk maar een excuus om toch maar zoveel mogelijk telenovelas uit te zenden, maar niettemin valabel. Cultureel gezien heeft Portugal ongetwijfeld meer gemeen met landen uit hetzelfde taalgebied, dan met andere landen uit de Europese Unie, zoals Finland of Oostenrijk, en met de Verenigde Staten. Europese quota zijn dan ook, louter cultureel gezien natuurlijk, onzin voor een land als Portugal. Het ontwikkelen van een eigen programma-industrie was bovendien lange tijd, begrijpelijkerwijs, geen prioriteit voor het democratische Portugal. Het Salazarismo steunde immers, in tegenstelling tot het Franco-regime in Spanje, op het afweren van elke buitenlandse investeringen zodat Portugal nu nog steeds nagenoeg geen enkele vorm van industrie kent. En ook het onderwijs werd sterk verwaarloosd tijdens het fascistische regime. Het wegwerken van de achterstand op deze terreinen was dan ook veel belangrijker.

Het tweede probleem ontstaat uit het feit dat de Portugese reclamemarkt te klein is voor vier omroepen die reclame uitzenden. Voor een land dat na bijna 50 jaar fascisme op financieel-economisch vlak nog steeds één van de zwakkere broertjes is van West-Europa, is vier televisienetten met reclame misschien een wat overbodige luxe. De druk van de Kerk en de centrumrechtse sociaal-democratische partij, die elk een eigen omroep wilden, is ongetwijfeld de belangrijkste reden waarom Portugal twee commerciële omroepen heeft, waarvan één, TVI, in een permanente staat van financiële

onzekerheid leeft. De beslissing van de PSD om het kijkgeld af te schaffen en zo de openbare omroep volledig afhankelijk te maken van reclame en van staatssubsidies, die jaarlijks ad hoc worden toegekend, is achteraf gezien niet de juiste geweest. Het creëerde namelijk een ongezonde afhankelijkheidsrelatie tussen RTP en de regering, terwijl overal in West-Europa de nauwe banden tussen openbare omroepen en politiek wat lossier worden.

Toch zijn er signalen die uitzicht geven op beterschap. In 1997 werd een nieuw beheerscontract gesloten tussen de nieuwe, socialistische regering en de openbare omroep. Het belangrijkste element van dit nieuwe contract is ongetwijfeld de vermindering van de reclamezendtijd op de openbare omroep en een versterking van de 'public service'-rol van de RTP. De RTP wordt immers belast met een aantal nieuwe verplichtingen, onder meer inzake het uitzenden van eigen fictie. Daarbij komt dat de regering de openbare omroep een behoorlijk omvangrijke financiële impuls geeft. Toch is de erfenis uit het verleden zwaar. Het kijkgeld terug invoeren is immers een daad die zowat gelijk staat aan politieke zelfmoord. De reclamezendtijd op RTP 1 wordt beperkt tot maximum 7,5 minuten per uur en RTP 2 wordt volledig reclamevrij. De maatregel om reclame te verminderen op de openbare omroep geeft de commerciële omroepen allicht wat meer ademruimte, maar vergroot natuurlijk wel de afhankelijkheid van de RTP ten opzichte van de regering. Het alternatief van de grootste oppositiepartij PSD is om de RTP te privatiseren. Nochtans heeft Portugal meer behoefte aan een echte openbare omroep met een dito opdracht dan aan een nieuwe commerciële omroep.

En ook in de problematiek rond de eigen programma-industrie zit er wat beweging. Dankzij aanmoedigingen van de overheid en toenemende interesse van buitenlandse investeerders, zoals Endemol, groeit langzaam een programma-industrie. Al blijft ook in de oplossing van dit probleem de financiële toestand van de omroepen een belangrijk obstakel. De enige uitweg is ook hier de commercialisering van het Portugese televisielandschap af te remmen door de openbare omroep een meer publieke rol te laten spelen en in feite te 'de-commercialiseren' en het aantal commerciële omroepen zeker niet op te drijven.

NOTEN

- 1 'Grândola, vila morena' van José Afonso was ten tijde van het fascistisch regime verboden en was dan ook een duidelijk signaal voor de Jonge Kapiteins om de Revolutie in gang te zetten.

- 2 De Katholieke Kerk maakte al in 1982 haar voornemen bekend om met televisie te starten, net als de toenmalige Eerste Minister en uitgever Francisco Pinto Balsemão. Beiden zouden later de licenties voor private televisie in de wacht slepen.
- 3 Dat is voor een groot deel te wijten aan het feit dat de grensgebieden lang hebben moeten wachten voor ze RTP konden ontvangen. Pas sinds 1990 kan elk Portugees huisgezin de openbare omroep ontvangen.
- 4 In 1996 waren er ongeveer 270.000 schotelantennes in Portugal (Nobre-Correia, 1997a:193).
- 5 Er bestaat, ten behoeve van de filmindustrie, een belasting van 4 procent op de reclame-inkomsten (CSA, 1996:30). En in 1996 sloten de RTP en het Ministerie van Cultuur een akkoord, waarbij de RTP zich ertoe verbond Portugese films te cofinancieren, terwijl het Ministerie van Cultuur de televisieproductie van fictie en documentaires zal ondersteunen.

LITERATUURLIJST

- Biltreyst, D. (1996) 'Europees Audiovisueel Beleid en de Bepaalde Interne Stroom van TV-Programma's. Een Internationale Diachronische Flow-Studie Rond Fictie', *Communicatie*, 25(2): 3-26.
- Cádima, F.R. & Braumann, P.J. (1991) 'Où va la télévision portugaise?', *Médias-pouvoirs*, 24: 24-30.
- Cádima, F.R. (1995) 'Portugal: Insularity: The Basis of Regional Television', pp. 161-75 in M. de Moragas Spá & C. Garitaonandia (eds.) *Decentralization in the Global Era. Television in the Regions, Nationalities and Small Countries of the European Union*. London: John Libbey.
- Cádima, F.R. (1996) *Salazar, Caetano e a Televisão Portuguesa*. Lisboa: Editorial Presença.
- Conseil Supérieur de l'Audiovisuel (1996) *Réglementation et Régulation Audiovisuelles au Portugal*. Paris: Les Etudes CSA.
- Contamine, C., Van Dusseldorp, M. & Deleville-McGuire, S. (1997) *8th European Television and Film Forum. Responsibility in the New Media Landscape*. Düsseldorf: The European Institute for the Media.
- European Audiovisual Observatory (1994) *Statistical Yearbook 1994-1995. Cinema, Television, Video and New Media in Europe*. Strasbourg: EAO.
- Ferreira, J.H. (1992) 'Portugal', pp. 183-91 in Euromedia Research Group, *The Media in Western Europe. The Euromedia Handbook*. London: Sage.
- Humphreys, P.J. (1996) *Mass Media and Media Policy in Western Europe*. Manchester: Manchester University Press.
- IP (1995) *Television 95. European Key Facts*. Neuilly-sur-Seine: IP.
- Lecluyse, A. (1987) *De Pers in Portugal Sedert de Anjerrevolutie (1974)*. Gent: Rijksuniversiteit Gent, onuitgegeven licentiaatsscriptie.
- Lusa, Agência de informação (1996-1998) *As Notícias* (persberichten).
- Meers, P. (1997) 'Latijns-Amerikaanse Soapseries (telenovelas) in Europa', *Media-gids Audiovisueel*: 53-70.

- Noam, E. (1991) *Television in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Nobre-Correia, J.-M. (1997a) 'Portugal', pp. 182-93 in Euromedia Research Group, *The Media in Western Europe. The Euromedia Handbook*. London: Sage.
- Nobre-Correia, J.-M. (1997b) 'Les Médias Portugais de la Dictature à la Démocratie', *Médiaspouvoirs*, 1: 37-47.
- Paquete de Oliveira, J.-M. (1994) 'Portugal: Un Lent Cheminement Vers l'Europe', *Médiaspouvoirs*, 36: 132-7.
- Peyregne, V. (1990) 'La Télévision au Portugal: Une Réforme Indécise', *Dossiers de l'Audiovisuel*, 33: 2-5.
- Regourd, S. (1992) *La Télévision des Européens*. Paris: La Documentation Française.
- Robillard, S. (1995) *Television in Europe: Regulatory Bodies. Status, Functions and Powers in 35 European Countries*. London: John Libbey.
- RTP (1997) *1957-1997. Televisão para o Séc. XXI*. Lisboa: TVGUIA Editora.
- Rusher, M. (1996) 'Western Europe', pp. 27-46 in A. Wells (ed.) *World Broadcasting. A Comparative View*. Norwood, NJ: Ablex.
- Traquina, N. (1991) 'Portugal: The Second Revolution', *The Bulletin*, 8(3): 2-3.
- Traquina, N. (1995) 'Portuguese Television: The Politics of Savage Deregulation', *Media, Culture & Society*, 17(2): 223-38.

AUTEUR

Tomas Coppens is als assistent verbonden aan de Vakgroep Communicatiewetenschap van de U.Gent.